

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการศึกษาปัญหา อุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ดังนั้น เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดซึ่งปัญหาการวิจัยสามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้อง มีกรอบแนวคิด แนวทางการวิจัยที่ชัดเจน และสื่อความหมายความเข้าใจได้ตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทบทวนเอกสารต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงหลักการ แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวความคิดระบบนิเวศวิทยามนุษย์
2. แนวคิดการจัดการทรัพยากรตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. แนวความคิดกลุ่มองค์การการพัฒนา
5. แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ
6. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิด

2.1 แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์

ฮอว์ลีย์ (Hawley,1950 อ้างใน สมศักดิ์ ทองอินทร์,2540) ได้ให้คำนิยามนิเวศวิทยามนุษย์ว่า เป็นการศึกษาแนวทางการอยู่รวมกลุ่มของมนุษย์เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่ง ๆ และมนุษย์ถือได้ว่ามีพัฒนาการที่เหนือสัตว์และพืช มนุษย์ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์จะอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

มันส์ สุวรรณ (2539) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิต ได้แก่ พืช สัตว์ จุลินทรีย์ ต่างๆ และสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้แก่ ปัจจัยแวดล้อมต่างๆ เช่น ดิน น้ำ อากาศ อุณหภูมิ สภาพภูมิประเทศ ระบบนิเวศในธรรมชาติมีความสัมพันธ์

ซึ่งกันและกัน โดยปรกติจะอยู่ในภาวะสมดุล (Balance of Nature) มนุษย์และธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งและแน่นแฟ้น และเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด

ในการดำรงชีพของมนุษย์มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของ สภาพธรรมชาติในสภาพรวมโดยที่ขบวนการปรับตัวดังกล่าวจะเป็นพฤติกรรมร่วม(Collective Behavior) ระหว่างสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ สิ่ง ในสภาพแวดล้อมเหล่านั้นหรือเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่ง Rambo ,(1984) ได้อธิบายองค์ประกอบและคุณสมบัติของระบบนิเวศว่าระบบคือสิ่งต่าง ๆที่อยู่ในขอบเขตเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด องค์ประกอบของระบบจะมีความเกี่ยวพันกันถ้าองค์ประกอบใดของระบบหนึ่งเปลี่ยนแปลงจะทำให้ความสัมพันธ์ของระบบอื่นเปลี่ยนแปลงไป แต่ในทางนิเวศวิทยามนุษย์เป็นการใช้ความคิด 2 ระบบ คือ ระบบสังคมและระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศที่เกิดจากการไหลของพลังงาน วัตถุและข่าวสาร ซึ่งมีผลกระทบต่อกันภายในระบบซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อมโยงของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรแหล่งน้ำ ทรัพยากรดิน หรือทรัพยากรป่าไม้ เป็นผลมาจากระบบสังคมใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในระดับรุนแรงจนเกินขีดจำกัดความสามารถของระบบที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะดุลยภาพด้วยตนเองและในการแก้ไขปัญหาความเชื่อมโยงของสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องปรับปรุงภายในระบบสังคมเพื่อช่วยเหลือระบบนิเวศให้เกิดภาวะสมดุลได้ด้วย นอกจากนี้ระบบนิเวศทุกระบบย่อมมีขีดจำกัดของธรรมชาติอยู่ตามมนุษย์ทำกิจกรรมใดเกินขอบเขตธรรมชาติแล้วย่อมเกิดผลเสียต่อมนุษย์มากกว่าผลดี ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนสภาพป่าไม้เป็นพื้นที่เพาะปลูกเมื่อป่ามีลักษณะดินเหมาะแก่การเพาะปลูกถูกเปลี่ยนมาใช้ทำการเพาะปลูกจนหมดสิ้นหากจะ ยังเปลี่ยนสภาพป่าที่เหลืออยู่เพื่อการเพาะปลูกต่อไปก็จะเป็นการสร้างความไม่สมดุลทางธรรมชาติ และยังเกิดผลเสียต่าง ๆ แก่มนุษย์ในไม่ช้า เช่นการพังทลายของดิน อากาศไม่บริสุทธิ์ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้นมิได้ก่อให้เกิดปัญหาทุกกรณีมีหลายกรณีและหลายพื้นที่ที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้กลมกลืน กล่าวคือ ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีส่วนสนับสนุนเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความสมดุลและมั่นคงในเชิงนิเวศวิทยาขึ้น โดยที่ธรรมชาติมีปัจจัยจำกัดความสามารถ (Limiting Factors) เช่น ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเป็นตัวควบคุม ส่วนมนุษย์มีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงสร้างเสริมธรรมชาติได้หลายลักษณะ เช่นในพื้นที่เป็นทุ่งหญ้าร้างหรือพื้นที่ที่เป็นป่าหนาที่มนุษย์ก็สามารถจะปรับปรุงให้เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยการกำจัดหรือจำกัดพืชพันธุ์

ที่มีอยู่เดิมและนำเอาพืชที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์มากกว่าเข้าไปปลูกแทน เป็นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้แก่มวลมนุษย์ และยังเป็นการช่วยทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติหรือความมั่นคงเชิงนิเวศวิทยาเพิ่มมากขึ้นด้วย

กล่าวโดยสรุป แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์เป็นแนวความคิดที่ศึกษาถึงการปรับตัวของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน อยู่ภายใต้โยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ

2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาของโลกจากเดิมเป็นการพัฒนาที่มุ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทุนนิยม ส่งเสริมการบริโภคอย่างมหาศาลกระบวนการผลิตที่เติบโตใหญ่อย่างไร้ขีดจำกัดได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ด้านปริมาณนั้นมีทรัพยากรจำนวนมากได้หมดไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ ในขณะที่มลพิษก็มีเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าวิตก จนกระทั่งองค์การสหประชาชาติได้ตั้งหน่วยงานคือ คณะกรรมาธิการโลก ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าพัฒนาที่อย่างยั่งยืน (Sustainable development) ไว้ดังนี้คือ

Sustainable development is development that meets the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. ซึ่งแปลว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง (World Commission on Environment and Development. อ้างใน พระสงเสริม แสงทอง, 2540)

หนังสือ Global Ecology Handbook ให้ความหมายว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ นโยบายที่สนองความต้องการประชาชนในปัจจุบันโดยไม่ต้องทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต่อกรในอนาคต” ซึ่งในหนังสือดังกล่าวยังได้มุ่งถึงการสร้างสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable society) โดยกระทบต่อความต้องการของสิ่งมีชีวิตที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยจะต้องประนีประนอมลดความต้องการของตนลง

จากคำนิยามดังกล่าว พระธรรมปิฎก (ประยุตต์ ปยุตโต 2539) ได้มองว่าการพัฒนาดังกล่าวมีลักษณะเป็นการพัฒนาเป็นบูรณา (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic)

หมายความว่าองค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกับครบองค์และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือมีคุณภาพ (balanced) โดยมีการบูรณาการระหว่างภารกิจในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและภารกิจอีกอย่างหนึ่งคือการแก้ไขกำจัดความยากจน เราก็การพัฒนากันไปโดยที่ให้ทั้งสองอย่างนี้คือการแก้ไขกำจัดความยากจน เราก็ทำการพัฒนากันไปโดยที่ให้ทั้งสองอย่างนี้ไปด้วยกันได้แล้วทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าความยั่งยืนทั้งในระบบเศรษฐกิจและในทางสภาพแวดล้อม การคุ้มครองธรรมชาติแวดล้อมควบคู่กันไปกับการพัฒนา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์กรโลก มุ่งให้เกิดความประนีประนอม (compromise) กันระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับการด้านสิ่งแวดล้อมว่าต้องดำเนินการควบคู่กันไปเลือกเอาอันใดอันหนึ่งเหมือนที่ผ่ามาไม่ได้ จึงเป็นความยั่งยืนบนฐานแห่งความจำยอมที่ต่างฝ่ายต่างเผชิญหน้ากันในเป้าหมายที่แตกต่างกัน ในสองข้อคือระหว่างสิ่งแวดล้อม (environment) กับกระบวนการพัฒนา (development) หรือระหว่างเศรษฐกิจ (economy) กับนิเวศวิทยา (ecology) จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเป้าหมายและกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง แต่เป็นการพัฒนาที่อยู่ในทิศทางเดิมเพียงแต่ให้ความเจริญทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุดของสังคมในปัจจุบัน

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งให้เกิดความยั่งยืนยาวทางสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายเพื่อคนรุ่นต่อไปเป็นประการสำคัญ เป้าหมายดังกล่าวจะบรรลุผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อคนในยุคปัจจุบันจะต้องลดความต้องการของพวกเขาตนเองเพื่อจะให้มีทรัพยากรเหลือไว้สำหรับคนรุ่นหลัง แต่ก็ไม่ได้บอกไว้ว่าคนในรุ่นหลังจะต้องมีความประนีประนอมยอมลดความต้องการของพวกเขาด้วยหรือไม่ เพื่อคนรุ่นต่อไป ที่ก็จะเกิดขึ้นในภายหลังจากนั้นอีก

เสนาะ อุณาภูล (อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวิวัฒน์, 2539) การพัฒนาเพื่อความอยู่รอดในแนวเดียวกันคำว่าพัฒนาเพื่อความยั่งยืน คือ “การพัฒนา ซึ่งรักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการสงวนทรัพยากรธรรมชาติกล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่ให้เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องและให้ขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติก็ได้รับการสงวนรักษาไว้ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ”

สุนทร สุนันท์ชัย (อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวิวัฒน์, 2539) ได้ให้หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า

1. เป็นกิจกรรมที่กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศวิทยาน้อยที่สุดโดยที่การวางแผนระยะยาว เพื่อควบคุมการให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

2. อนุรักษ์ทรัพยากรด้านวัตถุ และพลังงานมากที่สุดโดยอาจจะชะลอการพัฒนาให้อยู่ในขอบเขตพอสมควร

3. สงวนทรัพยากรกำเนิดของการผลิตมิให้ขาดแคลน

4. ได้รับการสนับสนุนในหลักการดังกล่าวจากมหาชนโดยให้คนท้องถิ่นมีอำนาจควบคุม เพื่อประโยชน์ในการวางแผนจัดการอุตสาหกรรมและการดูแลรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่น

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539) อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ว่าเป็นแนวคิดและแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปทางด้านวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ แต่ให้ผสมผสานกลมกลืนไปกับการพัฒนาบำรุงรักษาสภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม แต่อย่างไรก็ตามนักพัฒนาทั้งหลายก็ไม่ควรวิตกกังวลเอนเอียงไปกับการอนุรักษ์ภาวะแวดล้อมหรือวัฒนธรรมมากเกินไปจนทำให้การพัฒนาต้องชะงักงันและจะต้องตระหนักถึงการพึ่งพากันระหว่างสังคมและนิเวศวิทยา”

สรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนถือว่าการปฏิบัติที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งของโลกคือการปฏิบัติเพื่อสิ่งแวดล้อม (environment revolution) และมองเห็นว่ากระบวนการพัฒนา แนวคิดที่สุโต่งในเรื่องเศรษฐกิจ การใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี แนวคิดทัศนคติโลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหา เป็นความพยายามที่จะประสานความกลมกลืนและสร้างมิตรภาพที่ดีระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ระหว่างคนรุ่นปัจจุบันกับคนรุ่นอนาคต

2.3 แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ในอดีตมีการวางแผนการจัดการจากรัฐบาลกลาง (Top-Down) เกิดความขัดแย้งกับชุมชนในพื้นที่จากมาตรการทางกฎหมาย โดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความร่วมมือระหว่างรัฐ ประชาชน ชุมชนและองค์กรชุมชน

ม.ร.ว.อดิณ รพีพัฒน์ (อ้างใน อรอนงค์ ธรรมกุล, 2539) ได้สรุป รูปแบบการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนั้น มีอยู่ 5 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาในการพิจารณาปัญหาและจัดระดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

2. การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางและวิธีการแก้ปัญหา
4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรม

การวิเคราะห์ถึงปัญหาของการมีส่วนร่วมในบทบาทขององค์กรท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมควรจัดให้มีองค์กรของประชาชน ในระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นกลไกภายในระบบสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2531) ได้ทำการศึกษาความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติปรากฏว่าประชาชนมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิต ซึ่งบางส่วนได้เริ่มมีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่นอีกทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่มีความพร้อมในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาและสามารถระบุสาเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้และประชาชนส่วนใหญ่เริ่มมีความห่วงใยในทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังลดลงและเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว โดยต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นให้มากกว่าปัจจุบัน

ปธาน สุวรรณมงคล (2526) แบ่งขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง น่าจะเป็นความหมายเดียวกับที่ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้อธิบายไว้ว่า “การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง”

จากแนวคิดเรื่องขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ได้ศึกษา ทำให้สามารถกำหนดขั้นตอนของการมีส่วนร่วมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่มองค์กรการพัฒนา

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มมีบทบาทสำคัญยิ่งในระดับท้องถิ่นเพราะในการทำงานที่จะบรรลุถึงเป้าหมายของส่วนร่วมนั้นบุคคลต้องอาศัยกลุ่มเป็นแกนในการรวมพลังโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในกลุ่มไม่สามารถที่จะอยู่เพียงลำพังคนเดียวได้ ได้มีผู้ให้ความหมายของกลุ่มต่าง ๆ กันดังนี้

ความหมายของคำว่า “กลุ่ม”

Andrews (1967) ให้ความหมายว่า กลุ่มคือสมาคมของประชาชนที่มีการพบปะกันอย่างใกล้ชิดบ่อย ๆ มีความรู้สึก ทัศนคติ ค่านิยมที่แน่นอนร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน มีความรู้สึกที่จะแสดงตนและยอมรับนับถือระหว่างกันตลอดจนแสวงหาจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกัน

สรุปความหมายกลุ่มของนักวิชาการท่านนี้ คือ การที่บุคคลมาพบปะกัน มีความรู้สึก ทัศนคติ ค่านิยมร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ยอมรับในกันและกัน และมีจุดมุ่งหมาย (Goal) ร่วมกันด้วย

พจนานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา (2524) ให้ความหมายว่า กลุ่มประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปที่ได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางจิตใจขึ้น กลุ่มหรือหมู่คณะเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นองค์ภาวะอย่างหนึ่ง ทั้งโดยสมาชิกกลุ่มเองและโดยผู้อื่นด้วย ทั้งนี้กลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมในแบบฉบับของตนเอง

สรุปความหมาย คือ การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันและได้รับการยอมรับจากสมาชิกและผู้อื่นในการเกิดกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่มจะมีพฤติกรรมร่วมกัน

2.4.1 แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่มและองค์กรประชาชน

กลุ่มหรือองค์กรประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอาจหมายถึง การที่บุคคลมากกว่า 2 คนขึ้นไป มาร่วมกันโดยสมัครใจและสำนึกต่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ระดมความสามารถที่มีอยู่กระทำการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางการพัฒนาเพื่อจัดการกับภารกิจที่สำคัญของกลุ่มหรือชุมชน (อาภรณ์ จันทรสว่าง, 2536)

นอกจากนั้น ดิเรก เต็งจำรัฐ (2527) ยังให้แนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับกลุ่มและองค์กรประชาชนว่า หมายถึง การรวมพลังประชาชน จัดตั้งเป็นองค์กรประชาชนให้ได้มาซึ่งอำนาจในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ของชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันคิดปรึกษาหารือวางแผน และร่วมกันลงมือกระทำ จนกระทั่งถึงสิ่งสุดท้าย คือ การได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งการรวมตัวกันเป็นองค์กรประชาชนนั้นไม่ใช่เพียงเพื่อต้องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้นแต่จะต้องครอบคลุมทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในการพัฒนาชุมชน จึงถือได้ว่ากลุ่มเป็นหัวใจสำคัญในการทำงาน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชน

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2532) ยังได้ให้ความหมายขององค์กรประชาชนไว้ว่า องค์กรประชาชนคือการรวมตัวของประชากรในหมู่บ้านหรือตำบลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปในรูปของกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมใด ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเองหรือตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน หรือแม้กระทั่งเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของกลุ่มเองหรือตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน หรือแม้กระทั่งเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของทางราชการโดยมีหน่วยงานราชสนับสนุนหรือเป็นกลุ่มที่จัดตั้งกันขึ้นเองก็ได้ กล่าวคือไม่มีกฎหมายรองรับอาจมีระเบียบทางราชการหรือกฎเกณฑ์ระเบียบของกลุ่มที่จัดทำขึ้นเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะพบว่า ความหมายของกลุ่มหรือองค์กรประชาชนที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่านให้ไว้ ไม่แตกต่างกันมากนัก บางท่านให้ความหมายของกลุ่มว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับองค์กรประชาชน บางท่านกล่าวถึงการรับรองทางกฎหมาย ในความหมายที่ไม่แตกต่างกันของนักวิชาการ พอสรุปได้ว่า องค์กรประชาชนเป็นกลุ่มตัวแทนประชาชนที่รวมตัวกันเพื่อกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการตอบสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยการกระทำนั้นเป็นกระบวนการตั้งแต่การร่วมวางแผนในการทำงานจนกระทั่ง ร่วมมือ ร่วมแรง และร่วมกันรับผลการกระทำนั้น

2.4.2 กระบวนการเกิดกลุ่มและพัฒนาการของกลุ่ม

ในการพัฒนาชุมชน “กลุ่ม” ถือเป็นหัวใจของการพัฒนา มีนักวิชาการทางการพัฒนาหลายท่านได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดกลุ่มไว้ในแนวทางเดียวกัน สรุปรวมความคิดได้ดังนี้

1. ขั้นก่อตัวของกลุ่ม ที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักถึงสิ่งที่เผชิญอยู่
2. ขั้นดำเนินการเคลื่อนไหว หรือการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม หลังจากที่ถูกพูดคุยตกลงกัน จึงต้องมีการวางแผนงาน วางกฎระเบียบ และวางแนวทางในการทำงานของกลุ่ม
3. ขั้นการเจริญเติบโตและการขยายกิจกรรมของกลุ่ม ระดมทรัพยากรจากภายในและภายนอกชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

อาจกล่าวได้ว่าในกระบวนการเกิดกลุ่มนั้นเป็นการเริ่มต้นของการ ตระหนักรู้ ในสิ่งที่ชุมชนประสบอยู่แล้วคนในชุมชนร่วมมือกันวางแผนและจัดการกับปัญหาหรือความต้องการนั้นของชุมชนโดยผ่านตัวแทนและความร่วมมือของคนในชุมชน เมื่องานหรือกิจกรรมนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ก็มีการขยายผล สร้างกิจกรรมใหม่ ๆ จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนและสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือประสบการณ์ รวมทั้งการช่วยเหลือกลุ่มอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นพัฒนาการของกลุ่มได้

Mill (อ้างใน พิมาน วงศ์อภัย, 2533) กล่าวถึงกลุ่มที่มีความสามารถที่จะเจริญเติบโตและมีพัฒนาการของกลุ่มจะพิจารณาจากตัวบ่งชี้ 4 ประการ

1. การปรับตัว (Adaptation) กลุ่มนี้มีการเปิดกว้างที่จะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม เพื่อการดำรงอยู่
2. การบรรลุจุดหมายของกลุ่ม (Goal Attitude) กลุ่มมีความสามารถที่ยึดเป้าหมายและกระทำการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ทั้งที่การขยายผลหรือเพิ่มเป้าหมายบางประการ
3. บูรณาการ (Intergration) กลุ่มสามารถแบ่งแยกหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ ของกลุ่มในขณะเดียวกันก็มีเอกภาพในการทำงาน จากการบูรณาการหน้าที่ต่าง ๆ ของกลุ่มเข้าด้วยกัน
4. แบบของการดำรงอยู่และขยายตัว (Pattern Maintenance and Extention) กลุ่มมีความสามารถในการรับสมาชิกใหม่และถ่ายทอดวัฒนธรรมและความสามารถของกลุ่มได้ตามวาระการเรียนรู้และประสบการณ์ของกลุ่มสมาชิก

ส่วนการจัดตั้งองค์กรประชาชนตามแนวคิดของยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2524) ได้กล่าวถึงการทำให้กลุ่มเข้มแข็งว่าต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้คือ

1. ต้องสนับสนุนให้สมาชิกขององค์กรมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจ
2. มีการสรรหาและสร้างผู้นำที่ดีแก่องค์กร
3. องค์กรมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องตลอดเวลา
4. องค์กรมีเงินทุนหรือไม่แหล่งในการสนับสนุน
5. องค์กรมีอิสระในการดำเนินงานและการตัดสินใจ

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงความหมายและองค์กรประชาชน รวมทั้งตัวชี้วัดกลุ่มที่มีพัฒนาในการเจริญเติบโต พบที่จะสรุปได้ว่ากลุ่มหรือองค์กรประชาชนเป็นการรวมตัวของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีบูรณาการและการปรับตัวของกลุ่มที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายจะสามารถร่วมกันทำงานเพื่อชุมชนในการที่จะเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขภาวะวิกฤติหรือปัญหาของชุมชนได้ โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นหากมีการเรียนรู้ร่วมกัน วางแผนร่วมกันทำงานร่วมกัน จนกระทั่งท้ายที่สุด มีการร่วมกันรับผลประโยชน์ร่วมกันแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้น จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในที่สุด

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.5.1 ความหมายของการอนุรักษ์

เกษม จันแก้ว (2530) ได้ให้ความหมายของคำว่าอนุรักษ์ ว่าเป็นการเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ใช้อำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป โดยอยู่ภายใต้วัตถุประสงค์ยอดของนักอนุรักษ์ คือต้องทำให้โลกนี้ดี (rich) และให้ผลผลิต

สามัคคี บุญยะวัฒน์ (2539) ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยหลักการอนุรักษ์วิทยา ดังนี้

1. ใช้อย่างมีเหตุผลและอย่างชาญฉลาด (rational use and wise use) คือเป็นการใช้ตามความต้องการ หรือใช้เมื่อถึงเวลาจะต้องใช้และต้องใช้อย่างฉลาด ประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต ตลอดจนพิจารณาถึงหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วนด้วย
2. ปรับปรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรมก่อนนำมาใช้ใหม่

3. ประหยัดในการใช้ทรัพยากรและสงวนรักษาทรัพยากรที่หายาก ส่วนใหญ่จะเป็นพวกทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดสิ้น และทรัพยากรที่ใช้แล้วสามารถทดแทนได้

นิวัติ เรืองพานิช (2537) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า คือการรู้จักนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุด ใช้ได้นาน และต้องกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกันโดยถูกต้องตามกาลเทศะด้วย นอกจากนี้ยังได้ให้แนวคิดและหลักการพอสรุปได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุดและโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (time and space)

2. ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น ทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชหญ้า และกำลังงานมนุษย์กับทรัพยากรที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมัน และแร่ต่าง ๆ เป็นต้น

3. ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไป ในขณะที่เดียวกันจะเป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่น ๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

4. การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่น ในเวลาเดียวกันไม่ควรแยกพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5. ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมา พร้อมกับ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิต เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

6. ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้ นอกเสียจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้น ๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์ และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลาย ๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

7. อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตาม ยังไม่อยู่ในระดับที่จะพุง ซึ่งฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วถึงได้ เนื่องจากการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังเป็นไปโดยไม่ทั่วถึง

8. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบท ความมั่นคงสุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และขึ้นกับทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ของประเทศนั้น ๆ

9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ด้วยเหตุใดก็ตาม เท่ากับเป็นการทำลายความศิวีไลของมนุษย์ อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็ตั้งยอมรับว่าการทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีการใช้ทรัพยากรนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็พืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ อีกทอดหนึ่ง กำลังงานของมนุษย์ ตลอดจนการอยู่ดีกินดีทั้งทางร่างกายและจิตใจขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่เราบริโภค นอกจากปลาและอาหารทะเลอื่น ๆ แล้ว อาหารทุกอย่างจะเป็นผัก ผลไม้ ถั่ว งา ข้าว หรือในรูปของนม เนื้อสัตว์อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดขึ้นมาจากดินทั้งสิ้น

11. มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ และเชื่อในความเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่าง ๆ มาช่วยหรือบรรเทากระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดทีเดียวอย่างแน่นอน

12. ลักษณะเป็นความจริงที่ว่าประชากรของโลกเพิ่มขึ้นมากทุกวัน แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้นจะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มืดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่บัดนี้

2.5.2 ความจำเป็นในการจัดการลุ่มน้ำ

ในอดีตสภาพป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ การดำรงชีพอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ก็สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องมีการจัดการ แต่ในปัจจุบันสภาพธรรมชาติเหล่านั้นถูกรบกวนและนับวันมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จนมีผลกระทบต่อสภาพของลุ่มน้ำ เกษม จันแก้ว (2539) ได้สรุปสาเหตุความจำเป็นของการจัดการลุ่มน้ำไว้ดังนี้

1. การเพิ่มของประชากร เมื่อประชาชนพลเมืองมีจำนวนเพิ่มขึ้นความต้องการในการใช้น้ำย่อมเพิ่มตามขึ้นไปด้วย ไม่ว่าจะใช้ในครัวเรือนด้านเกษตรกรรม หรือด้าน

อุตสาหกรรม ดังนั้นจึงต้องมีการหาวิธีการในการที่จะให้มีน้ำไว้สำหรับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเพียงพอ โดยต้องให้มีการจัดการลุ่มน้ำ

2. ความต้องการน้ำ ในเมื่อน้ำมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต เพื่อการมีสุขภาพอนามัยที่ดี และทำให้เกิดความมั่นคงของสังคม การจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นงานที่สำคัญ นอกจากการจัดการในด้านปริมาณและคุณภาพน้ำแล้ว ยังต้องทำการส่งเสริมให้การศึกษาใช้น้ำอย่างประหยัดอีกด้วย

3. การชลประทาน น้ำเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการลุ่มน้ำ ซึ่งต้องการแจกจ่ายน้ำไปในรูปของการชลประทาน เพื่อให้การปลูกพืชได้ดี ทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น

4. ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายรูปแบบ บางครั้งการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดผลกระทบอื่น ๆ ตามมา จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำการศึกษาเพื่อวางแผนการจัดการลุ่มน้ำ

5. การปรับปรุงเศรษฐกิจและสังคม ประเทศที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมักเป็นประเทศที่มีปัญหาเรื่องลุ่มน้ำ โดยเฉพาะยิ่งการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และมีน้ำมากเกินไปในฤดูฝน ทำให้การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เกษตร และอุตสาหกรรมมีปัญหา การจัดการลุ่มน้ำเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้น

สรุปแนวคิดทฤษฎี

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ในระบบนิเวศที่มีมนุษย์เป็นองค์ประกอบ มนุษย์เป็นทั้งผู้ทำลายหรือผู้ใช้และผู้สร้างหรือบำรุงรักษา พฤติกรรมของมนุษย์มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศที่มนุษย์เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ทำอย่างไรหรือมีวิธีการจัดการอย่างไรจึงจะทำให้เกิดความสมดุลตลอดไปคือแนวคิดในการจัดการที่ยั่งยืน ในขณะที่การขยายตัวของประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้นผกผันกับจำนวนทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ต้องพึ่งพามีจำกัด มนุษย์ต้องพัฒนาเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ตลอดไป พัฒนาให้เกิดความยั่งยืน เช่น ระมัดระวังในการใช้ทรัพยากรอย่างเกิดประโยชน์สูงสุดและคำนึงถึงอนาคต มีการแบ่งปันอย่างยุติธรรม จะต้องร่วมกันบำรุงรักษาหรือพัฒนา การได้รับผลประโยชน์อย่างยุติธรรมจะนำมาซึ่งการร่วมกันบำรุงรักษาและพัฒนา กระบวนการมีส่วนร่วมจึงเกิดการรวมกันทำให้เกิดพลังหรืออำนาจในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จได้ ดังนั้นในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้เกิดความยั่งยืน มนุษย์ต้องสร้างพลัง สร้างอำนาจ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คงจะเป็นอนาคตของมนุษย์ เป็นอนาคตของชุมชนที่ยั่งยืนตลอดไป

2.6 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปกรณ์ จริงสูงเนิน (2541) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์ชุมชนท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ได้กล่าวว่าในอดีตนั้นการจัดการทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำนั้น เกือบจะไม่อยู่ในความสนใจของชุมชนเลย อาจจะเป็นเพราะว่าทรัพยากรดังกล่าวนี้มีมาก ในขณะที่ประชาชนมีน้อย ผู้คนทั้งหลายจึงไม่ค่อยเชื่อว่าทรัพยากรเหล่านี้จะหมดไป หรือเสื่อมโทรม ลงได้ นอกจากนี้การขาดความรู้ความเข้าใจจึงทำให้ประชาชนไม่ค่อยได้เห็นว่าเป็นตัวเองกำลังมีปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ดังนั้นประชาชนในชนบทจึงไม่มีแนวคิดแนวทางที่จะแก้ปัญหาด้วย โดยความไม่รู้คนส่วนใหญ่จึงมองเรื่องฝนแล้ง น้ำท่วม อากาศร้อน เป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดอำนาจของชุมชนอย่างเขาจะเข้าไปแก้ไข และผู้ที่แก้ไขก็คือผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเท่านั้น

ทรัพยากรที่ประชาชนถูกกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากที่สุดในระยะ 20 ปี นี้ คือทรัพยากรน้ำ โดยจะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้จัดนโยบายการสร้างงานในชนบท (กสข.) ที่พัฒนามาเป็นนโยบายคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) และ (กชชภ.) และพัฒนามาเป็นนโยบายการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค(กนภ.) ซึ่งส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนา แหล่งน้ำขนาดเล็กของชุมชนชนบท โดยการก่อสร้าง อ่าง ฝาย ขุดลอกคันคู คลอง และ ลำห้วย ลำธารตลอดจนสมบัติสาธารณะของชุมชนเนื่องจากงานประเภทนี้ชุมชนสามารถจัดทำแผนแสดง ความต้องการและดำเนินการตามแผนของตนเองได้

อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวมของรัฐนั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ สามารถพึ่งตนเองในการมีน้ำสะอาดอย่างเพียงพอต่อความมั่งคั่งการบริโภคและใช้ประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ลดความเสียหายจากการเกิดอุทกภัยในฤดูฝนตลอดจนลดความเสียหายอันเกิด จากบริเวณอยู่อาศัยของชุมชนโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนจึง ควรมีจุดมุ่งหมายเดียวกับรัฐ และมีแนวทางปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ ประโยชน์ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเพียงพออย่างยั่งยืน เพียงแต่การดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำ โดยชุมชนมุ่งเน้นพื้นที่เป้าหมายไปที่ชุมชนชนบท และในพื้นที่เกษตรกรรมเป็นหลัก ส่วนการวางแผน จัดการทรัพยากรน้ำนอกเขตเกษตรกรรมและชุมชน แต่ยังคงอยู่ในเขตรับผิดชอบของชุมชนนั้นจะเป็น กิจกรรมเสริมการจัดการทรัพยากรน้ำในเขตชุมชนและเกษตรกรรมของชุมชน ซึ่งแผนงานและกิจ กรรมเช่นนี้จะแตกต่างออกไปจากแผนงานการจัดการทรัพยากรน้ำโดยรัฐ ที่เน้น เป้าหมายไปที่ พื้นที่และกลุ่มคนในเขตเมืองเป็นหลัก ขาดความสนใจต่อเป้าหมายเกษตรกรรมและ ชุมชนขนาดเล็ก

รวมทั้งขาดการสร้างงานที่เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำทั้ง 2 ระดับ ให้เกิดการสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อมุ่งสู่ทิศทางเดียวกัน สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่นำไปสู่แนวคิดขัดแย้งในการแย่งสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐและชุมชนต่อมา

สุรัสวดี นุ่นพยนต์ (2538) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจนในหมู่บ้านเขาติน พบว่าประชาชนจะเข้าร่วมในขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนงานและขั้นตอนรับผลประโยชน์จากโครงการ มากกว่าขั้นตอนค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ กำหนดแนวทางแก้ไข และขั้นตอนตัดสินใจ

วิมลรัตน์ ศรีสิงห์ (2538) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มสตรีกาญจนบุรี พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มสตรีกาญจนบุรีอยู่ในระดับปานกลาง และขั้นตอนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้ง 7 กิจกรรมที่เข้าร่วมมากที่สุด คือ ขั้นตอนร่วมปฏิบัติ ส่วนความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

เสมอ ลิ้มชูวงศ์ (2538) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เรียกว่า PLP (Participatory Land Use Planning) ว่าคือการแก้ไขความขัดแย้งอันเกิดมาจากการจัดการและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่และชุมชน โดยการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของแต่ละฝ่ายอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้ทุกฝ่ายร่วมกันหาวิธีในการมีจะบรรลุเป้าหมาย ซึ่งมีแนวทางพอสรุปได้ดังนี้

1. สร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และคนในชุมชน โดยเริ่มจากผลกระทบที่เกิดกับคนในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด เช่น ไฟป่า การเสื่อมโทรมของดิน ความแห้งแล้ง นอกจากนี้จะให้ความรู้แล้วยังมีการนำประชาชนไปดูงานในที่ต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

2. สร้างสื่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นจริง ของสถานการณ์การใช้ที่ดินของชุมชน โดยการร่วมกันสร้างรูปจำลองภูมิประเทศ (3dimension Model)

3. เมื่อร่วมกันสร้างแบบจำลองเสร็จแล้ว จึงออกสำรวจพื้นที่ร่วมใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านในขณะที่สำรวจก็มีการปรึกษาหารือและร่วมพิจารณาว่าพื้นที่ใดควรจะจัดทำประโยชน์อย่างไรจากนั้นก็นำรายละเอียดที่ได้มาใส่ลงในแบบจำลองภูมิประเทศเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน

4. เปิดเวทีชาวบ้าน ให้ร่วมกันวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกันซึ่งจะต้องรวมวัตถุประสงค์อื่น ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของคนไทยส่วนมากในชุมชนด้วย ซึ่งการเปิดเวทีชาวบ้านจะเป็นการช่วยให้ทุกคนได้แสดงสิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน และนำไปสู่ความเข้าใจอันดีในที่สุด

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง พบว่า กระบวนการ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสี่ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการวางแผนดำเนินงาน ขั้นตอนการลงทุนปฏิบัติ และขั้นตอนการติดตามประเมินผลงาน ผลการศึกษาเชิงปริมาณ พบว่าชาวบ้านจะมีส่วนร่วมน้อย แต่การศึกษาเชิงคุณภาพยืนยันได้ว่า ทั้งสี่ขั้นตอนชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างมาก แต่ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนมาก จึงทำให้ไม่สามารถวัดด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535) กล่าวว่าระดับการมีส่วนร่วม ของประชาชนในชนบทจะมีความสัมพันธ์กับระดับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท กล่าวคือ

1. หากประชาชนในชนบท เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทในระดับสูงหรือประชาชนมีความพร้อมมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้จะมีน้อยมากคือรัฐเพียงให้คำปรึกษาแนะนำ หรือให้ความช่วยเหลือเป็นคำปรึกษา แนะนำทางวิชาการเท่านั้น (Assistance)
2. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับปานกลาง คือมีความพร้อมในระดับปานกลาง ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้ก็อยู่ในระดับปานกลางด้วย คือเป็นการช่วยเหลือสนับสนุนบางส่วน (Facilitation)
3. หากประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำ โดยประชาชนไม่มีความพร้อมหรือมีความพร้อมน้อยมาก ระดับการช่วยเหลือของรัฐที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มนั้นจะมีมากคือรัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร (Promotion)

มนัส สุวรรณ (2531) ศึกษาวิจัยเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่าประชาชนทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่ง ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2531) ก็ได้ศึกษาในเรื่องเดียวกันในจังหวัดลำปาง พบว่าประชาชนทั่วไปมีความรู้

พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิต ในบางเรื่องค่อนข้างดี และมีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น นอกจากนี้ประชาชน และเจ้าหน้าที่ที่มีความพร้อมพอสมควรในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา และสามารถระบุต้นเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้

จักรพันธ์ วงศ์บูรณาวาทย (2531) ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทเจ้าหน้าที่ขององค์กรประชาชนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่า ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้นำชุมชน และประชาชน ต่างมีความตระหนักในปัญหาความรุนแรงและความเสื่อมโทรมในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ค่อนข้างดี เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ต่างตระหนักถึงความบกพร่องในด้านโครงสร้างขององค์กรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งการประสานงานและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในเรื่องการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้กลุ่มผู้นำชุมชน รวมทั้งประชาชนในพื้นที่ ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า เขาควรจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรือดิน ป่าไม้ มากยิ่งขึ้น

ชูศักดิ์ วิทยาภค (2531) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่กว่า 93.3 มีความคิดเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะของป่าไม้ชุมชน (Community Forest) หรือป่าไม้สังคม (Social Forest) ทั้งนี้เพราะว่าประชากรต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเอง มากกว่าที่จะเห็นคนที่อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉย ๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่ เกษม จันทรแก้ว (2530) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะเอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป (Using of immediate needs and saving for future use)

ประสพสุข ดีอินทร์ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป่าไม้ของกำนัน, ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ พบว่า อายุ ระดับการศึกษา รายได้ การมีที่ดินถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ ส่วนขนาดครอบครัว ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งการเข้าร่วมรับการอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ ส่วนปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของกำนัน, ผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันรักษาป่าไม้ คือ ขาดอำนาจในการจับกุม ขาดเจ้าหน้าที่สนับสนุน ขาดอุปกรณ์ที่ทันสมัย ขาดกำลังคนช่วย ไม่มีเวลาว่าง ลูกบ้านไม่ให้ความร่วมมือและคนในเครื่องแบบเป็นพ่อค้ารายใหญ่

นิติ เรื่องพานิช (2528) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการให้ประโยชน์น้อยที่สุดและจะต้องกระจายการให้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

อำนาจ เจริญศิลป์ (2528) กล่าวว่า การอนุรักษ์หรือการสงวนทรัพยากรหมายถึงการใช้, การระวังรักษาทรัพยากรด้วยวิธีที่ฉลาดและเกิดประโยชน์มากที่สุด

จากการพิจารณาคำจำกัดความของการอนุรักษ์ พอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ คือ ยุทธวิธีและการใช้ทรัพยากรด้วยความฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ให้มากที่สุดและพยายามที่จะใช้ทรัพยากรนั้นให้มีอายุยืนยาวที่สุด โดยให้มีการสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุด

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง “กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งส่วนบุคคล, กลุ่มชน, ชุมชน, สมาคม, มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

ถม ทรัพย์เจริญ (2525) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนชนบทในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณี : อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร พบว่า

1. ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีส่วนร่วมทางการเมืองไม่แตกต่างกัน
2. ประชาชนเพศชาย มีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าเพศหญิง
3. ผู้มีรายได้สูงมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้รายได้น้อย
4. ผู้มีการศึกษาสูงมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้มีการศึกษาต่ำ
5. ผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรรมกับผู้ที่มีอาชีพมิใช่เกษตรกรรมมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่แตกต่างกัน
6. ผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่ม มีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่าผู้มิใช่เป็นสมาชิกกลุ่ม
7. ผู้ติดตามข่าวสารทางการเมืองระดับท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการเมืองสูงกว่า
8. ผู้ติดตามข่าวสารทางวิทยุหรือหนังสือพิมพ์สูงมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่า
9. การมีส่วนร่วมทางการเมืองมากน้อย การไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ไม่ได้มีเหตุจูงใจจากการที่ผู้อื่นชักชวนแนะนำเป็นสำคัญ

สุวรรณี คงทอง (2536) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องที่อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง พบว่า อาชีพ รายได้ การรับข่าวสาร การเป็นสมาชิกกลุ่ม เพศ และการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชน

ผู้วิจัยได้นำเอาปัจจัยต่าง ๆ จากแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถนำไปประยุกต์เป็นกรอบ แนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำ

แพทยา แก้วบาง (2533) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นไม่พบว่ากรรมการอายุมากจะมีส่วนร่วมในการบริหารงานท้องถิ่นมากกว่ากรรมการอายุน้อย พบว่ากรรมการที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีส่วนร่วมมากกว่ากรรมการที่มีระดับการศึกษาต่ำ กรรมการที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่มากมีส่วนร่วมการบริหารพัฒนาท้องถิ่นมากกว่ากรรมการที่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมน้อย กรรมการที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการดำเนินงานจะมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นมากกว่ากรรมการที่มีความรู้ความเข้าใจน้อย

ขวัญชัย วงศ์นิตกร (2532) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของผู้อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมือง พบว่า ที่อยู่อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมืองมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนตนเองในด้านร่วมบำรุงรักษา และติดตามผลการพัฒนาชุมชนมากที่สุด รองลงมามีส่วนร่วมปฏิบัติการเสนอความคิดเห็นและวางแผนพัฒนาชุมชนตามลำดับนอกจากนี้พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเป็นผู้นำทั้งนอกและในชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม การติดต่อผู้นำ การได้รับข่าวสารกิจกรรมชุมชนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ส่วนปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคือ ระดับการศึกษา ความรู้ ความเข้าใจในระบบการพัฒนาชุมชน

สุรีย์ ตันต์ศรีสุโรจน์ (2531) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของผู้นำเยาวชนในชุมชนคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร พบว่า ระยะเวลาการอยู่อาศัย ความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของผู้นำเยาวชน

นพพร เชื้อขำ (2531) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรเมืองมีนบุรี จำกัด พบว่า สมาชิกที่มีการศึกษาสูง มีระยะเวลาในการเข้า

เป็นสมาชิกสหกรณ์นาน ได้รับข่าวสารมาก มีความเข้าใจในหลักสหกรณ์มาก และมีความคาดหวังประโยชน์จากทางสหกรณ์มาก จะเข้ามีส่วนร่วมในการส่งเสริมด้านต่าง ๆ ทางสหกรณ์มาก

ถม ทรัพย์เจริญ (2527) ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร พ.ศ. 2527 พบว่า เพศ รายได้ การศึกษา และการเป็นสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งการได้รับฟังข่าวสารวิทยุ หนังสือพิมพ์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ลัดดาวลย์ อนุกุล (2522) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมศาสตร์ของสตรีอาสาสมัคร” พบว่า สตรีอาสาสมัครที่มีอาชีพแตกต่างกับมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมสงเคราะห์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยสตรีอาสาสมัครที่มีอาชีพแม่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมสงเคราะห์มากที่สุด และสตรีอาสาสมัครที่มีรายได้แตกต่างกันเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมสงเคราะห์แตกต่างกัน โดยสตรีอาสาสมัครที่มีรายได้สูง จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากกว่าสตรีที่มีรายได้ต่ำ

Hay (1985 ,อ้างโดย จิรายุ ทองเขาอ่อน ,2537) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางสังคมของบุคคลว่าได้แก่ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางอาชีพและที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำ จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้อยกว่าผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง ซึ่งธวัช เบญจาทิกุล (2529) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า อายุ รายได้ และตำแหน่งทางสังคม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่วนนางกาญจน์ บุรณรักษ์ (2531) ศึกษา การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี และราชบุรี ภายใต้โครงการของกรมประชาสงเคราะห์ พบว่า จำนวนที่ดินหากิน ความถี่ในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความถี่ในการรับข่าวสารด้านการเกษตรและการดำรงชีพ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานของชาวกะเหรี่ยงแต่เพศ อายุ และความถี่ในการติดต่อกับชุมชนเมือง ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของชาวกะเหรี่ยง ขณะที่ จิรายุ ทองเขาอ่อน (2537) ศึกษาการมีส่วนร่วมของครัวเรือน พื้นที่ถือครอง สมาชิกในครัวเรือน ตำแหน่งทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร

สรุป จากเอกสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ไม่สามารถที่จะสรุปเอาปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดในหลายปัจจัยที่จะมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งในสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงหรือไม่เหมือนกันได้

2.7 กรอบแนวความคิดของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

จากการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ต้นน้ำลำธาร ทำให้ผู้วิจัยมีแนวความคิดว่าการมีประชาชน จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร จะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญเกี่ยวกับประชากรที่มี ผลต่อการมีส่วนร่วม ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านสังคม อันได้แก่ การดำรงตำแหน่งที่เป็นทางการและการดำรงตำแหน่งที่ไม่เป็นทางการ ปัจจัยการเป็นสมาชิกกลุ่ม ในชุมชน และปัจจัยด้านการรับข่าวสารข้อมูล การได้รับการอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่มีผลต่อ ความรู้ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยได้ กำหนดกรอบคิดในการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ของประชาชน ในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ ลำธาร โดยอาศัยปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม และลักษณะขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยมีแนวความคิดพื้นฐานของการมีส่วนร่วมดังนี้

2.7.1 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร

ก) การได้รับข่าวสารในเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร การรับข่าว สารและการสื่อสารเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็น สัตว์สังคมมีความจำเป็นต้องติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ความต้องการของตน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะข่าวสารนั้นเป็นปัจจัย สำคัญที่ใช้ประกอบการตัดสินใจของมนุษย์ ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญที่สุด อันเป็นบ่อเกิดของความรู้ทั้งหมด ประชาชนที่ได้รับข่าวสารเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธารมาก ย่อมมีความรู้และความเข้าใจ จะเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าคนที่ไม่ได้รับข่าวสาร

ข) การเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม เป็นสิ่งหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการเข้าร่วม กิจกรรมของประชาชน เพราะการเป็นสมาชิกกลุ่มนั้นได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ทำให้เกิดการกระทำในกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มดำเนินการอยู่ จึงทำให้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมได้มาก กว่าคนที่ไม่ได้เข้าไปเป็นสมาชิกกลุ่ม

ค) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งจำ เป็นต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งความรู้ความเข้าใจจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความสนใจ และสามารถเลือกหาช่องทางในการมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสม

2.7.2 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะ และขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร ดังนี้

ก) การร่วมประชุมวางแผนดำเนินการ โดยการแสดงความคิดเห็น และให้ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งตัดสินใจในการวางแผนงาน

ข) การร่วมดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้ เช่น การปลูกป่าต้นน้ำ การดูแลรักษาต้นน้ำ การปลูกซ่อมบำรุงป่า การประชาสัมพันธ์ด้านการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร และการประสานงานกับหน่วยงานกับหน่วยงานราชการหรือเจ้าหน้าที่ ซึ่งการร่วมในการดำเนินงานนั้นอาจจะร่วมในลักษณะการบริจาคเงินทอง วัสดุสิ่งของ และการเสียสละเวลา แรงงาน และการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ เป็นต้น

ค) การร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือการเข้าร่วมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ต้นน้ำลำธาร

ง) การร่วมในการติดตามผลงาน คือพิจารณาตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมที่ดำเนินการไปแล้วว่ามีปัญหาอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมต่อไป

2.7.3 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ คือปัจจัยที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ตัวแปรอิสระประกอบด้วย การดำรงตำแหน่งที่เป็นทางการ การดำรงตำแหน่งที่ไม่เป็นทางการ การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน การได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ตัวแปรตาม คือระดับความรู้ความเข้าใจ และระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยวัดจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล จากตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยสามารถเขียนเป็นแผนภูมิความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามได้ดังนี้

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable)

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

